

JOANNA PIETROWICZ

Nieznany wiersz Adama Mickiewicza? Rękopis tekstów poetyckich z pierwszej połowy XIX wieku w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Komunikat

Czy w dzisiejszych czasach mogą nas jeszcze spotkać niespodzianki w dziedzinie tak dokładnie poznanej, jak twórczość Adama Mickiewicza? Okazuje się, że odnalezione nowe źródła mogą prowadzić do kolejnych ustaleń na temat poezji wieszczka.

Do Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk trafił niedawno drogą depozytu dra Norberta Zawiszy rękopis „Teksty poetyckie z I połowy XIX w.”, który w Bibliotece PTPN otrzymał sygnaturę rkp 2112. Zapisano w nim kilkadziesiąt utworów o tematyce patriotycznej. Zeszyt ten pozornie wygląda jak wiele innych zbiorów poezji spisywanych przez polskich patriotów w okresie zaborów. Jednak dokładniejsza analiza treści owego rękopisu zdradza, że tym razem mamy do czynienia z czymś więcej, niż tylko ze zwykłym odpisem wydrukowanych wcześniej utworów.

Większość wierszy zamieszczonych w rękopisie 2112 ogłoszono drukiem przed wpisaniem do zeszytu, jak np. *Kryśtin Szykowski* i *Pomnik w Hodowie* Jana Kantego Podoleckiego (poz. 13 a-b spisu — zob. niżej) oraz *Anioł i dziewczyna* i *Nowy rok 1845* Teofila Lenartowicza (poz. 9 a-b). Mogły więc zostać przepisane z wersji drukowanej. Pierwodruki innych utworów, np. *Do Eryka Jachowicza* Narcyzy Żmichowskiej (poz. 26) i *Kragdzone. Przypowieść szlachecka (podśluchano)* Władysława Syromkomi (poz. 18), wydano po roku 1849. Widocznie przepisujący korzystali z innych odpisów zanotowanych przez siebie wierszy. Odnośnie do kilku utworów, między innymi Gustawa Ehrenberga „Damy naszych salonów” (poz. 2) i T.[?] „Moje wspomnienie z 1837 r.” (poz. 19), nie udało się na aktualnym etapie badań ustalić, czy i gdzie zostały opublikowane. Wydrukowano też czterowers zatytułowany *W albumie księcia Golicyna*, który w poznańskim rękopisie stanowi fragment większej całości,

zaczynającej się od słów „Powiedz czy język polskiego narodu” (poz. 11) – całość tę przytaczam w niniejszym komunikacie. Fragment opublikowano jako utwór Mickiewicza.

Powstaje pytanie: czy możliwe, aby w zeszycie z połowy XIX w. zachowała się nieznana wersja utworu Mickiewicza? Odpowiedź może dać dopiero dokładna analiza zamieszczonego w nim wiersza, a także samego rękopisu.

Jest to zeszyt o rozmiarach 25 cm x 20 cm i 120 kartach spisany w latach 1848–1849 prawdopodobnie na terenie zaboru rosyjskiego. Świadczyłyby o tym adnotacja na wewnętrznej tylnej okładzinie zawierająca datę 21 czerwca/3 lipca 1848 r. (zapisaną według podwójnego kalendarza: gregoriańskiego i juliańskiego) oraz kolejne wpisywane daty. Rękopis nie ma jednego autora – wiersze wpisywało kilka osób, co potwierdzają różne charaktery pisma. Również okładka nie pozwala na ustalenie autorów czy właścicieli: grzbiet półskórkowej oprawy został zdarty, podobnie jak nalepka na przedniej okładzinie. Pozostały po nich tylko ślady.

Rękopis rozpoczyna patriotyczny wiersz *Hymn orłów* Edmunda Wasilewskiego. Utwór ten był wcześniej publikowany w „Tygodniku Literackim” (1839, nr 36). Odpisujący tekst wiersza nie podał pełnego nazwiska autora, jedynie jego inicjały. Podobnie postąpił też w przypadku innych przytoczonych tekstów krakowskiego poety, których patriotyczny charakter był źle widziany przez rosyjskiego zaborcę.

Niżej podaję spis tekstów zawartych w rękopisie, w kolejności alfabetycznej według nazwisk autorów, z adnotacjami dotyczącymi pierwodruków każdego z utworów¹. Schemat ten przyjęłam ze względu na to, że wiersze poszczególnych poetów (jak np. 12 utworów Wasilewskiego) nie są zamieszczone po kolei, lecz w różnych częściach zeszytu.

1. [Chodźko Michał]: „Obraz dobrej kobiety” k. 56. Pierwodruk: M. Chodźko, *Dziesięć obrazów z wyprawy do Polski*, Paryż 1841, s. 143–144.

2. [Ehrenberg] Gustaw: [„Improwizacya”?], fragment, inc.: „Damy naszych salonów” k. 44.

3. Goethe Johann Wolfgang: „Faust”, fragmenty, tłum. Włodzimierz Wolski, k. 48v–56. Pierwodruk: „Biblioteka Warszawska” 1848, t. 3.

4. Gorecki Antoni: „Śmierć zdrajcy ojczyzny” k. 102v–104. Pierwodruk: „Tygodnik Polski” 1818.

¹ Informacje zawarte w nawiasach kwadratowych – niepodane w rękopisie 2112 – pochodzą od autorki artykułu.

5. Jaśkowski Jan Nepomucen:
  - a. „Ballada, jakich wiele” k. 92–94. Pierwodruk: „Przyjaciel Ludu” 1838, nr 21.
  - b. „Do poetów” k. 1–2. Pierwodruk: „Tygodnik Literacki” 1839, nr 4.
6. Komierowski Józef: „Krzyż”, Sielc 8.11.[18]44, k. 39. Pierwodruk: „Przegląd Naukowy” 1845, nr 9 [tam autorem „J.”].
7. Körner [Karl Theodor]: „Modlitwa przed bitwą”, [tłum. Franciszek Kowalski], k. 20. Pierwodruk jako pieśń, Warszawa 1831.
8. [Kraśiński Zygmunt]: „Irydion”, fragment k. 20v–23. Pierwodruk: Paryż 1836.
9. Lenartowicz [Teofil]:
  - a. „Anioł i dziewczyna” k. 43. Pierwodruk: *Album warszawskie*, Warszawa 1845.
  - b. „Nowy rok 1845” k. 41. Pierwodruk: „Przegląd Naukowy” 1845, nr 1.
10. M.G. [Maurycy Gosławski?], wiersz, inc.: „Dwa są życia, dwa są światy” k. 19v–20, Stanisławów 1833.
11. [Mickiewicz Adam], inc.: „Powiedz czy język polskiego narodu...” k. 102. Wersja dwunastowersowa. Ostatnia zwrotka drukowana pod tytułem *W albumie księcia Golicyna w: Kragków – Zagrzebiowi*, Kraków 1881.
12. N[iewiarowski?] Aleksander: [Recenzja utworów Ludwika Szyrmera] k. 40. Pierwodruk: „Przegląd Naukowy” 1845, nr 3.
13. Podolecki J[an] K[anty]:
  - a. „Krystyn Szykowski” k. 60–61. Pierwodruk: *Album na korzyść pogorzalców*, Lwów 1844.
  - b. „Pomnik w Hodowie” k. 61–62. Pierwodruk: *Album na korzyść pogorzalców*, Lwów 1844.
14. Pol W[incenty]: „Gawęda przy miodzie” k. 94v–100.
15. Prusinowski Jan: „Sława” k. 101–102.
16. Puszkina Aleksander: „Cyganie”, tłum. Leon Janiszewski, Tyflis 1842, k. 24–38. Pierwodruk: „Biblioteka Warszawska” 1842, t. 2.
17. Schlegel Wilhelm, inc.: „L'éducation faite en s'amusement...” k. 56v–58.
18. Syrokomla Władysław (Ludwik Kondratowicz): „Kra-dzione. Przypowieść szlachecka (podśluchano)”, 12.3.1849, k. 58–60. Pierwodruk: *Gawędy i rymy ulotne. (Poczet 1)*, Warszawa 1853.
19. T.[?]: „Moje wspomnienie z r. 1837” k. 43v.
20. Vernier Jean-Napoléon: „La Croix des Champs” k. 8–9.

21. W[asilewski] E[dmund]:
- a. „Co mi tam!” k. 10v–11. Pierwodruk: E. Wasilewski, *Poezje*, Kraków 1849, s. 205–206.
  - b. „Do gwiazdy” k. 11–12. Pierwodruk: E. Wasilewski, *Poezje*, Kraków 1849, s. 229–231.
  - c. „Hymn orłów” k. 1. Pierwodruk: „Tygodnik Literacki” 1839, nr 36.
  - d. „Improwizacja wariata” k. 16–18. Pierwodruk: E. Wasilewski, *Poezje*, Kraków 1849, s. 234–238.
  - e. „Marii S. na pamiątkę” k. 18–19. Pierwodruk: E. Wasilewski, *Poezje*, Kraków 1849, s. 253–256.
  - f. „Marzenie po balu” k. 12. Pierwodruk: E. Wasilewski, *Poezje*, Kraków 1849, s. 248–249.
  - g. „Odpowiedź” k. 2–3. Pierwodruk jako *Od poetów. Odpowiedź*: „Tygodnik Literacki” 1839, nr 10.
  - h. „Pieśń” k. 15–16. Pierwodruk jako *Pieśń wygnanca*: E. Wasilewski, *Poezje*, Kraków 1849, s. 250–252.
  - i. „Pragnienie cudu” k. 9–10. Pierwodruk: E. Wasilewski, *Poezje*, Kraków 1849, s. 199–202.
  - j. „Skargi drzew” k. 3–5. Pierwodruk: E. Wasilewski, *Poezje* t. 1, Poznań 1840, s. 43–52.
  - k. „Ułamki poematu Krakowiaki” k. 6–8. Pierwodruk: „Tygodnik Literacki” 1839, nr 21.
  - l. „Wieści o wiośnie” k. 12v–15. Pierwodruk jako *Wieści o wiośnie. (Fantazja)*: „Tygodnik Literacki” 1840, nr 7.
22. Wolski Włodzimierz:
- a. „Fantazja wieczorna” k. 48. Pierwodruk: „Przegląd Naukowy” 1843, t. 2, nr 11.
  - b. „Liszt — fantazja” k. 45–46. Pierwodruk: tamże.
  - c. „Pół światła, pół cienia” k. 43v–44. Pierwodruk: „Dzwon Literacki” 1846, t. 1.
23. „Wyprawa Igora na Połowców, poemat sławiański”, wyd. Augustyn Bielowski, Lwów 1833, k. 63–91.
24. Zieliński: „Do mojej gwiazdki” k. 20v.
25. Zmorski Roman: „Franciszkowi Liszt” k. 46v–47. Pierwodruk: „Przegląd Naukowy” 1843, t. 2, nr 11.
26. [Żmichowska Narcyza] Gabryella: „Do Eryka Jachowicza” k. 105–111. Pierwodruk jako *Dziedzictwo Eryka w: Listy Narcyzy Żmichowskiej do rodziny i przyjaciół*, t. 2, Kraków 1885, s. 604–612.
27. Żochowski Feliks: „Mowa jest skutkiem usiłowań człowieka” k. 41v.
28. NN: Wiersz, inc.: „Młodzieńcze co niepewne jeszcze wiesziesz kroki” k. 44v–45.

Ponadto różne drobne cytaty z pisarzy francuskich i niemieckich (V. Hugo, G. Sand, H. Balzac, A. Dumas, F. Schiller) k. 119v–120v.

Jak wynika ze spisu, zbiór zawiera kilkadziesiąt różnych tekstów pochodzących z okresu romantyzmu, głównie o tematyce patriotycznej. Jednak najbardziej intryguje wiersz zapisany na kartach 102–102v rękopisu (poz. 11):

Powiedz czy język Polskiego narodu
Czy wolną duszę podobałeś?
Powiedz? bo niewiem[!] z jakiego powodu
Bym tu słów kilka napisał, chciałeś?

Gdy ci się wydał dźwięk języka miły
Dźwięk dusz harmonii więcej cię poruszy.
Wyrazy Polskie twe ucho bawiły
Lecz dusze wolne przemówią do duszy.

Jeśli znasz wolność i cenić ją umiesz,
W rozmowie naszej niepotrzebne słowa,
Ja Twe westchnienie, ty mą łzę zrozumiesz
I dłoń mi ściśniesz! To jest polska mowa.

Utwór został zanotowany wśród innych tekstów poetyckich w 1849 r. Nie podano ani jego tytułu, ani nazwiska autora. Przypuszczalnie autor był znany przepisującemu, a jednocześnie zakazany w zaborze rosyjskim. Porównanie wiersza z tekstami drukowanymi wykazuje, że cztery ostatnie wersy utworu przepisywane są Adamowi Mickiewiczowi. Ostatnia zwrotka, z pewnymi zmianami, była opublikowana pod tytułem *W albumie księcia Golicyna*, jednak dopiero w 1881 r. w albumie *Kryków — Zagrzebiowi*. Czterowiersz został spopularyzowany w XX w., gdy muzyk kompozytor Witold Friemann (1889–1977) ułożył do jego słów melodię. Natomiast wersja 12-wersowa zachowana w rękopisie 2112 z Biblioteki PTPN nie jest znana z innych źródeł².

² Czy rzeczywiście zacytowane trzy zwrotki, zanotowane jeszcze za życia Adama Mickiewicza, to utwór wieszczca? Można się spodziewać, że odpowiedź na to pytanie dadzą badania podjęte ostatnio przez dr Zofię Dambek z Instytutu Filologii Polskiej UAM w Poznaniu. Wszystkie fotografie zamieszczone w artykule wykonał dr Arkadiusz Wagner, dyrektor Biblioteki PTPN.

Proźna to mara - lepry bij iebrały,
Toba na plecach i popyrot kubały.

Jest jeszcze inna, stronna, biata szata,
Lece nie od ludzi, nie dla pychy szmata;
Bóg ci ją reite do tynego sztygicia,
W szare i chęgo, enotliwego życia.

Dzicie ja, poda, matka w nia, ubicase,
Lra troj wosiaczności, tra szrećcia wypienie;
A wroch niewiećci wschodca trojci szury,
Jah szonce szemi - obni i wysury. -

Szwiat jej nie wysze i nie wozardności,
Mottoch i medyki nie splamia biatości,
A gdy w grób wstajisz wiekiem puchłomy,
Sznowa ja szpota, try szeci i szony.

Nie pojdie jimia twoje w kraj szaleci,
Nie beda szawic i wozrasai wieci;
Lecz szzer lat kilka, szai jeden szar w rohu
Bedećci szwistwa - bediećci w jich obu. -

Jan Puszczyński

Powiedz mi język szoldkiego naroda

Czy wotna, szure, wosobates?

Powiedz? bo niewiem x jakiego powodu

Bym tu szor kilka wozinat, szicates? -

Gdy ci sie wydat szwicek języka mity

Dzwicek szure harmonii woziej ci, wosury.

Sawiech czy język Solkiego narodu

! Czy wolna, dusza podobasz'?

Sawiech? bo niczem x jakiego powodu

Bym tu stois kilka wprasz, chiacies'?

Gdy ci sie wydat swieck języka miły
Dwiec Dzier harmonii wiżej cie porusz.

Wysary Polskie twe uko baroity
lece i usze wolne przemowia, do Dury-
Jaki znasz wolności i ceni ją umiesz,
W rozmowie naszej niepotrzebna stawa,
Ja twe wstrząśnienie, ty maś trza rozumiem
I stois mi świadkiem!... To jest Polska mowa. —

Śmierć rządzcy Bjczyzny. —

Noc była ciemna, milczenie porusa,
Lato spokojności na całej naturze;
Wtem Nieszyje zajaśniał miłe,
I do jui zbliżały się chwile,
Kiedy duszy z nieba, skrycie,
Niu prąmykał gniazdy schodzą,
I wszystkie medastry życie,
Śnem stoda. —

Nad rzeki brzegiem,
Co bystrym biegiem
Toczy mętne walty,
Rtęzery gwałt wspaniały.
Tam rządzca Krainę obrzydły,
Serca dżia tobie rżoiste,
Czekasz, by sen swemi skrzydły,
Przypadł setu niewyście. —
Ognień w bladawym ptonieniu,

Wysany Solchis tve uho baroity
Leir v usre volne poronowias do Luryy—

Seili maar volnowi i ceni ja unieser,
W osanowie narzej niepotrebne stawa,
Ja tve westahisienie, ty ma tve rozumieser

I stoi mi scinieser!... To jest Solcha nowa.—

Do Eryka Jachowicza.

Dzielim, nie wszystko mienią mej Eryku!
Jest pełno smutnic, jest trójśm bez liku,
Te różne sprawy, ciężkie tajemnice,
Nłotył jím niewiedzi nie moja rodzice,
By nie oplatał jich dury młodziuchkiej,
W silne pokusy, lub rzyt gotowie smutki;
By też przed Kurazem, do rzdady gotona,
Wtuzem mniej barne, lub darszenie stano. —
Tę wieś i sobie mej Eryku drogi
Mówiono pewno, że jedni ubogi,
Tę na twa, przyrstań, z maddiadem porzucił;
Nie spadną żadne kłudy, ni wstaci;
Tę ci dzień po dniu, będrze między brzoła,
Prawa narabiał na kawałku chleba. —
Oj! niewiesz temu — o tej całej sprawie,
Sekret rodzinny przed tobą wyjawie. —
O chłopca, by wkrótce wyrocznie młodziuchem;
Niechże ja, piewsira twój posierwica,
Możnego w tobie powitam dędrzica,
Niech ja ci powiem, że jest wielkim panem.!

N. Żmichowska, Do Eryka Jachowicza, k. 105 rękopisu

Wszelkiego Boga, Za to, żeś mi nie skurzył ani nad miarę ciekawym
Wszystko ci dał: moc panowania nad sobą.
XXI
III. Cmu
Jul 2. E. MDCCCXLVIII.

Data na wewnętrznej stronie tylnej okładziny

JOANNA PIETROWICZ

An unknown poem by Adam Mickiewicz? A manuscript of poetic pieces from the first half of the nineteenth century at the Library of the Poznań Society of Friends of Arts and Sciences. A communiqué.

The Library of the Poznań Society of Friends of Arts and Sciences has been recently enriched by the accession of the manuscript “Poetical texts from the first half of the nineteenth century”. The manuscript includes a number of patriotic poems put down in the manuscript between 1848–1849.

The article provides information on the physical description of the manuscript item (its present shelf number being: rkp. 2112) and a detailed list of its contents. Individual works have been listed in alphabetical order according to the names of the authors, with annotations concerning first editions. The bulk of the poems included in the manuscript were published prior to their inclusion in the manuscript, some of them after the year 1849. At the present stage of the investigation, some of the poems have not been confirmed to have been published earlier. An anonymous 12-verse poem without a title, attached to the communiqué at full length, has been identified by the author of the article as a poem whose last four verses were published in 1881 in the book *Kraków – Zagrzebiowi* under the title *W albumie księcia Golicyna* by Adam Mickiewicz. The article is intended to stimulate those engaged in research of the history of literature in further investigations concerning the said collection of poems, in particular the last mentioned text.

JOANNA PIETROWICZ — historyk, kustosz dyplomowany w Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zajmuje się katalogowaniem rękopisów, ikonografii i ekslibrisów oraz sprawuje opiekę nad Archiwum PTPN. Zidentyfikowała nieznany list Zygmunta Krasieńskiego do Augusta Cieszkowskiego (zob. Z. Przychodniak, *Wierzenickie niedyskreje*, Poznań 2006). Obecnie realizowany projekt: „Rękopisy z wielkopolskiego księgozbioru marszałka Andrzeja Opalińskiego (1540–1593)”. Publikowała m.in. w licznych tomach zbiorowych, „Pamiętniku Biblioteki Kórnickiej” oraz w czasopismach regionalnych – „Kronika Wielkopolski”, „Przegląd Wielkopolski”.

e-mail: JPietrowicz@ptpn.poznan.pl

